

ORTADOĞU'DA İNSANİ GÜVENSİZLİK ÇIKMAZI VE GÖÇ

MERVE ZORLU

Doktora İKÇÜ

“

1994 tarihli BM İnsani Kalkınma Raporu'nda açlık, işsizlik, sosyal çatışmalar, çevresel tehlikeler, hastalıklar, suçlar ve siyasi baskılar gibi tehlikeler insan güvenliği için tehdit olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda raporda insani güvenliğin temel bileşenlerinin ekonomi, gıda, sağlık, çevre, bireysel, topluluk ve siyasi alanları kapsayacak şekilde geniş bir çerçeveden ele alınmasına vurgu yapılmıştır.

”

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) verilerine göre 2023 yılı itibarıyla 110 milyon insan yerinden edilmiş durumdadır. Bunun 36,4 milyonunu ise sığınmacılar oluşturmaktadır. Zorunlu göçün en önemli sebeplerinden olan insani güvensizlik durumu göç eğilimindeki artışı beraberinde getirmektedir. Ortadoğu ülkeleriyle dünyadaki göç trendine

kaynaklık etmeleriyle öne çıkmaktadır. Nitekim ekonomi, gıda, sağlık, çevre, bireysel, topluluk ve siyasi güvenlik alanlarını kapsayan insani güvenliğin bölge ülkelerinde önemli bir insani soruna dönüştüğü görülmektedir. Göçün rotası ve artışı ise Ortadoğu toplumları için söz konusu insani güvensizlik durumunun sürekli hâle dönüşmesini beraberinde getirmektedir.

ORTADOĞU'DA İNSANİ GÜVENLİĞE BAKIŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte güvenlik çerçevesinde yapılan çalışmaların gündemine giren konular çeşitlenmiştir. Günümüzde askerî ağırlıklı geleneksel güvenlik konuları önemini korumaya devam

etse de çeşitlenen tehditler, gün geçtikçe bireylerin ve toplulukların güvenliklerine ilişkin kaygıları artırmaktadır. Nitekim 1994 tarihli Birleşmiş Milletler (BM) İnsani Kalkınma Raporu'nda açlık, işsizlik, sosyal çatışmalar, çevresel tehlikeler, hastalıklar, suçlar ve siyasi baskılar gibi tehlikeler insan güvenliği için tehdit olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda raporda insani güvenliğin temel bileşenlerinin ekonomi, gıda, sağlık, çevre, bireysel, topluluk ve siyasi alanları kapsayacak şekilde geniş bir çerçeveden ele alınmasına vurgu yapılmıştır. 21. yüzyılda insani güvenliğin en önemli niteliklerinden birisi diğer birçok alanda olduğu gibi ulus-aşırı ve birbirine karşılıklı bağımlı olma durumudur. Bu bağlamda dünyanın herhangi bir yerinde ortaya çıkan insani güvenlik sorununun başta bölge ülkeleri olmak üzere diğer ülkeleri de etkilediği görülmektedir. Başarısız devletler, kontrol altına alınamayan nüfus artışları, uluslararası terör, ekonomik fırsat eşitsizlikleri, çevresel sorunlar, son dönemde gündemde önemli yer tutmaya başlayan iklim değişikliğinin etkileri ve salgınlar günümüzde insani güvenlik açısından geleneksel devlet merkezli çatışmaların önüne geçecek boyutta insani güvenliğe tehdit oluşturmaktadır.

Güncel konjonktürde Ortadoğu toplumlarının çeşitli sebeplerle insani güvensizliği şiddetli şekilde yaşadığı görülmektedir. Büyük insan topluluklarının sağlığını, güvenliği ve refahını etkileyen olay veya olaylar bütünü olarak kabul edilen insani kriz durumu Ortadoğu bölgesinde gün geçtikçe derinleşmektedir. Bu bağlamda insani

güvenliği etkileme potansiyeli olan ilk unsur artan genç nüfus oranıdır. BM verilerine göre genç nüfus (30 yaş altı) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinde %30'larda seyrederken Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki nüfusun %55'ten fazlasını gençler oluşturmaktadır. Bölge ülkelerinde nüfus dağılımı farklılıklar gösterse de Yemen, Irak, Ürdün, Mısır, Suriye, Cezayir, Libya, Lübnan ve Bahreyn gibi ülkelerde genç nüfus ülkenin %50'sinden fazlasını oluşturmaktadır. Gelecekte dünya genelinde nüfus artış hızında bir düşüş olması beklense de BM'nin 2050 tahminlerine göre, bu bölgede genç nüfusun %40-50 aralığında seyredeceği tahmin edilmektedir. Ancak insani güvenlik çerçevesinde doğacak problem bölge ülkelerinin bu nüfus artışını kaldıracabilecek sosyoekonomik yapı kapasitesine sahip olmayışıdır. İkinci unsur bölge yönetimlerinin yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve çatışma durumlarıyla rejim güvenliğiyle devlet güvenliğini iç içe geçirerek insani güvenlik unsurlarını ikinci plana atma eğilimiyle ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bölge yönetimlerinin devlet güvenliği için insanların temel ihtiyaçlarını karşılama konusunda bazı fedakârlıkların yapılabileceğini meşru gösterme çabasında olduğu görülmektedir. Diğer taraftan rejim güvenliği otoriter devletlerin altında ezilen toplumların insani güvensizliğini derinleştirmektedir.

Üçüncü unsur her geçen gün artan işsizlik sebebiyle oluşmaktadır. 2020 yılında Dünya Bankası verilerine göre en yüksek genç işsizlik (15-24 yaş) oranı ortalama %28 ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika böl-

gesinde saptanmıştır. Arap Barometresi verilerine 2021 yılında bireylerin yaşadığı en büyük zorlukların sırasıyla işsizlik, pandemi ve yolsuzluk olduğu görülmüştür. Buradan yapısal eksikliklerin ve bozulmaların insani güvenliği farklı boyutlarda etkileyerek kaygıyı yükselttiği anlaşılmaktadır. Dördüncü unsur artan gıda fiyatları ve küresel gıda krizinden doğmaktadır. Günümüzde yaşanan küresel gıda krizi, pandemi ve Rusya-Ukrayna savaşıyla birlikte modern dönemin en şiddetli gıda krizine dönüşmüştür. Bu krizin etkileri ise en yoğun şekilde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde hissedilmektedir. Uluslararası Para Fonu (IMF) açıklamalarına göre Ortadoğu'da 141 milyon insan gıda güvensizliğine maruz kalmaktadır. Gıda güvensizliği konusu çevresel faktörler ve iklim değişikliğiyle birleşince günümüzde daha şiddetli şekilde hissedilmektedir. Bu bağlamda ise bölgedeki insani güvensizliği derinleştiren beşinci unsur çevresel faktörlerle ortaya çıkmaktadır. Dünya genelinde su sıkıntısı yaşayan 17 ülkeden 12'sinin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da olduğu bilinmektedir. Su kaynaklarının varlığı ise gıda güvenliğinden, tarımsal üretim ve ekonomiye kadar birçok alanı derinden etkilemektedir. Artan nüfus için gerekli gıdanın sağlanabilmesi başlı başına bölgede bir problemken iklim değişikliğinin çevresel etkileri gıda güvensizliğini şiddetlendirmektedir. Fiyat artışlarıyla başa çıkma kapasitesine sahip olmayan ve itihalete bağımlı ülkeler çatışma, iç savaş ve siyasi istikrarsızlıklarla gıda krizinin insani krizine dönüşmesine zemin hazırlamaktadır.

Özellikle Yemen, Suriye, İran, Irak, Mısır, Tunus, Lübnan, Filistin ve Ürdün gibi ülkeler bu bağlamda daha kırılgan olmalarıyla öne çıkmaktadır. Söz konusu insani güvensizliğin yarattığı kaygı durumu bölge toplumlarında devam eden çatışmalarının sürekliliğine zemin hazırlarken özellikle Suriye, Yemen, Lübnan ve Filistin'de insani krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Bölgede yaşanan tüm bu kaygıların, insani güvensizliği çıkarma sürükleyen ve güvensizliği derinleştiren kitlesel göçlerin oluşmasında önemli bir etken olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

“

Bölgedeki insani güvensizlik sebepleriyle göçe en çok kaynaklık eden ülkenin Suriye olduğu bilinmektedir. Nitekim yerinden edilen yaklaşık 7 milyon insanla da dünyadaki en yüksek sığınmacı nüfusunu Suriyeliler oluşturmaktadır. Suriye iç savaşı öncesi yaşanan insani güvensizlik koşulları savaş durumuyla insani krize dönüşmüş ve göçlerle birlikte sürekli hâle gelmiştir.

”

İNSANI GÜVENSİZLİK SARMALINDA GÖÇ

Geniş anlamda insani güvensizlikle ortaya çıkan göç hareketleri zorunlu göç durumu olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda bireyler insan hakları ihlallerinden, ekonomik, kültürel, politik ve sosyal kısıtlılıklardan kaçmaktadır. Ancak çoğu durumda bireyleri kay-

nak ülkelerde ya da şehirlerde göçe zorlayan koşullar farklı bağlamlarda göç edilen yerlerde de devam etmektedir. Yurt içinde yerinden edilmelerde ülke içinde yapısal bozulmalar nüfus yığılmalarıyla derinleşirken uluslararası göçlerde ucuz ücretlerden yabancı düşmanlığına kadar pek çok nedenle bireyler insani güvensizliğe maruz kalmaya devam etmektedir. Bu durum söz konusu bireylerin insani güvensizlik durumunu çıkmaza sürüklemektedir. Bu bağlamda söz konusu güvensizlik sarmalına en çok maruz kalanların başında Ortadoğu toplumları gelmektedir. İnsani güvenliğin karşılıklı bağımlılıkla ilişkisi ve ulus-aşırı boyutu bölgeyi bu bağlamda daha da kırılgan hâle getirmektedir. Nitekim BMMYK tespitlerine göre sığınmacıların %69'u komşu ülkelerde yaşamlarına devam etmektedir.

Günümüzde bölgedeki insani güvensizlik sebepleriyle göçe en çok kaynaklık eden ülkenin Suriye olduğu bilinmektedir. Nitekim yerinden edilen yaklaşık 7 milyon insanla da dünyadaki en yüksek sığınmacı nüfusunu Suriyeliler oluşturmaktadır. Suriye iç savaşı öncesi yaşanan insani güvensizlik koşulları savaş durumuyla insani krize dönüşmüş ve göçlerle birlikte sürekli hâle gelmiştir. Ülke içindeki ekonomik çöküş akabinde, göçmenlerin ilk rotalarından birisi olan Lübnan'daki ekonomik çöküş ve başta Türkiye olmak üzere diğer hedef ülkelerdeki küresel salgın ve Ukrayna savaşı kaynaklı ekonomik gerileme Suriyelilerin insani güvensizliğini derinleştirmiştir. Yemen, Ortadoğu'da insani krizin ortaya çıktığı diğer bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. 10 yıldır

devam eden Yemen hükümeti ve Husiler arasındaki çatışmalar, mevcut insani güvensizliği dramatik boyutlara çıkarmıştır. Bugüne kadar 20 binden fazla insanın hayatını kaybettiği çatışmalarda şiddetin 2024 itibarıyla arttığı görülmektedir. İç savaş öncesinde %50 Yemenli yoksullukla mücadele ederken günümüzde bu oranın %70'leri aştığı tahmin edilmektedir. Rusya-Ukrayna savaşıyla ise insani güvenlik şiddetlenmiş ve 20 milyon kişinin gıda güvensizliğiyle baş etmek zorunda kaldığı görülmüştür. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Konfederasyonu (IFRC) tespitlerine göre 2023 yılı itibarıyla Yemen'de 21,6 milyon insanın yardım ve korumaya ihtiyacı olduğu bilinmektedir. Tüm bu güvensizlik hâli her gün artan göçü üretmeye devam etmektedir. 2023 itibarıyla IFRC'nin verilerine göre Yemen'de 4,5 milyon insan yerinden edilmiştir. Bölgedeki insani güvenlik kırılganlığıyla dikkat çeken diğer ülke Lübnan'dır. Toplam buğday ihtiyacının %80'ini Ukrayna'dan karşılayan Lübnan, Rusya-Ukrayna savaşı sebebiyle en çok etkilenen ülkelerden olmuştur. Beyrut Liman'ındaki patlama akabinde gıda tedarikindeki sıkıntılar fiyat enflasyonunu ortaya çıkararak Lübnan'da ekonomik çöküşü getirmiştir. Yüksek enflasyon ve yoksullukla 3,4 milyon insan insani yardıma muhtaç hâle gelmiştir. 1,5 milyon Suriyeli ve 500 bin Filistinli sığınmacıyı barındıran Lübnan'da göç eğilimleri her geçen gün artmaktadır. Özellikle bölgede insani krizlerin yaşandığı diğer bir ülke olan Filistin'deki İsrail saldırılarıyla bu eğilimler daha da artmıştır. Lübnan-İsrail sınırında Ekim 2023'te artan çatışmalar

Lübnan'da 20.000 kişinin yerinden edilmesine sebep olmuştur. İsrail-Filistin çatışmasında ise 4 ay içinde öldürülen Filistinlinin 30 bini bulunduğu düşünülmektedir. Yaklaşık 2 milyon insanın ise yerinden edildiği bilinmekle birlikte göç eğilimi devam eden çatışmalarla her geçen gün artmaktadır.

“

Hâlihazırda bölge ülkelerindeki mevcut insani güvensizlik durumu göçmenler için yeniden oluşmakta, böylece Ortadoğu toplumları için söz konusu güvensizlik durumu çıkmaza girmektedir. Bölge dışına gerçekleşen göçlerdeki artış ise dünyadaki yabancı düşmanlığını artırırken aşırı milliyetçi eğilimleri de beslemektedir.

”

Sonuç olarak bölgedeki örnekendirilen ülkeler Ortadoğu'da insani güvensizliğin en şiddetli şekilde yaşandığı ülkelerden sadece öne çıkanlardır. Nitekim bu ülkelerden doğan göç eğiliminin rotası öncelikli olarak yine bölge ülkelerine olmaktadır. Bu bağlamda hâlihazırda bölge ülkelerindeki mevcut insani güvensizlik durumu göçmenler için yeniden oluşmakta, böylece Ortadoğu toplumları için söz konusu güvensizlik durumu çıkmaza girmektedir. Bölge dışına gerçekleşen göçlerdeki artış ise dünyadaki yabancı düşmanlığını artırırken aşırı milliyetçi eğilimleri de beslemektedir. Böylece Ortadoğu toplumları bölge ötesi göçlerde de benzer güvensizliklere maruz kalmaya devam etmektedir. ■